

УДК 338.1

*Д. Ю. Венцовський,
к. е. н., завідувач сектору зовнішньоекономічної безпеки відділу економічної безпеки
Національного інституту стратегічних досліджень, м. Київ*

ІМПОРТОЗАЛЕЖНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО ТОВАРНОГО РИНКУ У КОНТЕКСТІ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*D. Ventskovsky,
Ph.D., Head of the sector of Foreign Economic Security,
National Institute for Strategic Studies, Kyiv*

DEPENDENCE ON IMPORTS OF DOMESTIC COMMODITY MARKET IN THE CONTEXT OF THREATS TO ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Нехтування національними інтересами у питаннях розвитку внутрішнього ринку призвело до посилення імпортозалежності. В Україні створено максимально сприятливі умови для нарощення імпортозалежності та пригнічення національних виробників у ключових видах економічної діяльності.

Чинниками подальшої ескалації загроз є незадовільний стан конкурентоспроможності вітчизняних виробників, незадовільна якість державного стратегічного планування розвитку, низька прогнозованість умов функціонування на внутрішньому ринку, фінансова слабкість та відсутність доступу національних виробників до довгострокових фінансових ресурсів, низький рівень інвестування у реальний сектор економіки, пригнічення економічної активності, неефективна система оподаткування, нерезультативність політики імпортозаміщення, в тому числі в частині її незабезпеченості фінансовими механізмами, висока імпортозалежність безпосередньо національних виробників, циклічне збільшення інфляційного тиску, критичний рівень проникнення корупції у сферу державного регулювання, утримання високого рівня контрабандних потоків.

Чіткі і послідовні рішення у питаннях протидії загрозам економічної безпеки в умовах зростаючої імпортозалежності внутрішнього товарного ринку України мають відповідати державним пріоритетам розвитку. Без системного та комплексного підходу до формування та реалізації принципово нової економічної моделі розвитку внутрішнього ринку, країна відтворюватиме економічну модель виживання.

Failure to national interests in the development of the internal market has led to increased dependence on imports. In Ukraine created the most favorable conditions for increasing dependence on imports and suppression of domestic producers in key economic activities. The factors are further escalation of threats are: the poor state of competitiveness of domestic producers, poor quality of strategic planning, low predictability of operating conditions in the domestic market, the financial weakness and lack of long-term financial resources for national producers, low levels of investment in the real economy, suppression of economic activity, inefficient tax system, the effectiveness of import substitution policies, high dependence on imports, cyclical inflationary pressures increase, the critical level of penetration of corruption in government regulation, the maintenance of a high level of contraband flows.

Successive decisions in combating threats to economic security must comply with state development priorities. Without a systematic and comprehensive approach to the development and implementation of principally new economic model of development of the internal market, the country plays an "survival" economic model.

Ключові слова: економічна безпека, внутрішній товарний ринок, імпортозалежність, національні економічні інтереси, імпортозаміщення.

Keywords: economic security, domestic commodity market, dependence on imports, national economic interests, import protection.

Постановка проблеми. Високий рівень імпортозалежності внутрішнього товарного ринку виступає ключовою загрозою для забезпечення економічної безпеки України. Сучасні позиції товарного імпорту у структурі задоволення споживчого попиту на внутрішньому ринку України є результатом чисельних прорахунків державної економічної політики. Економічна політика ґрунтувалась не на системних реформах, а на реагуванні на поточні виклики і загрози з метою вирівнювання макроекономічних параметрів. Відкладення життєво необхідних змін та недотримання курсу на масштабну модернізацію призвели до руйнування економічного потенціалу країни та загострення макроекономічних дисбалансів. Про проблеми побудови системи стратегічного планування, як ключового чинника забезпечення національної безпеки України справедливо відзначив В. Горбулін [14]. В результаті вітчизняна економічна модель, побудована на залежності від результативності зовнішньоекономічної діяльності, виявилась критично вразливою до економічних шоків. Постійні зміни економічного курсу впродовж десятиліття були продиктовані інтересами політичної доцільності та популізму. Щорічно така ситуація сприяла поглибленню існуючих та утворенню дедалі гостріших диспропорцій в економіці.

Нехтування національними інтересами у питаннях розвитку внутрішнього ринку призвело до **установлення імпортозалежної споживацької моделі розвитку** за якої: **1)** держава накопичила критичні обсяги боргу; **2)** ресурс боргу скеровувався на стимулювання імпорту в умовах занепаду внутрішнього виробництва; **3)** імпортна експансія сприяла глибокій доларизації економічних відносин в умовах погіршення зовнішньої кон'юнктури; **4)** масштабна емісія не спиралась на необхідність забезпечення можливостями вітчизняних виробників, передусім на внутрішньому товарному ринку. При цьому утримання надвисокого рівня перерозподілу через бюджет фінансових ресурсів економіки обумовило максимальну централізацію фінансової влади та посилення фіскального тиску в умовах спаду економічної активності вітчизняних підприємств. Про становлення в Україні моделі імпортоорієнтованого та боргонакопичувального невиробничого споживання також наголошував В. Геєць [15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики розвитку внутрішнього ринку в основному орієнтовані на пошук аргументів на користь та виправдання новітніх форм протекціонізму. Про це зокрема свідчить той факт, що відносно давніші дослідження присвячені засадам протекціонізму все частіше адаптуються під сучасні потреби, зокрема це стосується робіт А. Хілмана [4]. Таким чином справедливим є висновок про те, що суверенні уряди не просто не відмовляються від протекціонізму, натомість дедалі більше його маскують у різноманітні форми державного регулювання. Різниця у потенціалі до забезпечення належного стану економічної безпеки різних країн, відтак здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам обумовлює той факт, що макроекономічні потрясіння для більшості країн стають ключовим чинником для запровадження торговельних бар'єрів та інших захисних заходів. Доречну аналогію сучасності із уроками «великої депресії» навели Ч. Боун та М. Кроулі [1], які спробували відобразити окремі наслідки для економіки від застосування протекціонізму в умовах кризи. У свою чергу критика протекціонізму базується на концепції вільної торгівлі та на загальних тенденціях протидії будь-яким обмеженням вільного перетоку товарів, поборником чого виступає Світова організація торгівлі [2]. Цим аспектам приділяється значної уваги у ЄС [3], який стикається із чисельними проявами різних прихованих форм протекціонізму серед власних країн-членів.

Проблему імпортозалежності внутрішнього товарного ринку, поміж інших дослідників, виніс на новий рівень досліджень Я. Жаліло [10], який відзначив необхідність зниження імпортозалежності як елемента ефективної економічної стратегії держави. А. Качинський у [13] взагалі відзначив рівень імпортозалежності як один з індикаторів національної безпеки. Слід відзначити, що в ЄС здійснюється моніторинг імпортозалежності внутрішнього ринку за окремими товарними групами, передусім відслідковується залежність від імпорту енергетичних товарів [5].

У протидії імпортозалежності Я. Жаліло підтримує позицію щодо необхідності запровадження державної політики імпортозаміщення [11]. Відповідний курс економічної політики набуває дедалі більшого поширення серед суверенних урядів. Окремі методичні аспекти оцінювання імпортозалежності в розрізі галузей промисловості для розроблення стратегії імпортозаміщення було висвітлено у роботі І. Чичкало-Кондрацької [12]. Зрештою про необхідність стимулювання переорієнтації частини виробництв на внутрішній ринок також було відзначено і Президентом України у Щорічному Посланні до Верховної Ради України [7].

Питання внутрішнього ринку, зокрема державної політики щодо його розвитку, часто ототожнюється із протекціонізмом, що є звууженням проблематики. Слід погодитись із С. Давиденком, що внутрішній ринок виступає ключовим чинником економічного розвитку [9]. Така постановка питання суттєво підвищує важливість розв'язання накопичених проблем. На наш погляд внутрішній ринок, зокрема в контексті

імпортозалежності, слід передусім досліджувати з позицій забезпечення економічної безпеки держави, про це зокрема відзначає О. Власюк [8]. Подібну позицію свого часу виказували Ф. фон Гессо і Ж. Пелкманс [6]. Водночас слід відзначити недостатній рівень розроблення проблематики импортозалежності внутрішнього товарного ринку саме з позицій економічної безпеки.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення ключових чинників посилення импортозалежності внутрішнього товарного ринку в контексті загроз економічній безпеці України та розроблення практичних пропозицій та рекомендацій для забезпечення прийняття управлінських рішень у цій сфері.

Основні результати дослідження. Розгортання безпрецедентної фінансово-економічної кризи в умовах анексії АР Крим та військового протистояння на Донбасі прямо позначилось на ключових характеристиках розвитку внутрішнього товарного ринку України. Натепер важливо відзначити ряд ключових тенденцій. Йдеться про:

1. Різне скорочення споживання на внутрішньому товарному ринку. За підсумками 2014 р. сукупна товарна пропозиція (місткість) внутрішнього товарного ринку скоротилась на третину до 146,5 млрд дол. США у порівнянні із масштабами 2013 р. (рис.1), що є найнижчим показником за останні п'ять років.

Рис. 1. Динаміка формування товарної пропозиції (місткості) внутрішнього товарного ринку України у 2004 – 2014 рр., у млрд дол.¹

Тут і надалі розраховано за даними Державної служби статистики України [18] та Державної фіскальної служби України [19]

Розвиток внутрішнього товарного ринку є у тісному взаємозв'язку із загальною динамікою основних макроекономічних показників країни, що визначає основну загрозу економічній безпеці держави, сутність якої полягає у скороченні потенціалу до економічного росту. Бурхливий розвиток економіки у 2004 – 2008 рр. супроводжувався збільшенням місткості внутрішнього товарного ринку у 2,5 рази. Синхронним для внутрішнього ринку і економіки в цілому став спад 2009 року. Відновлення докризових обсягів товарної пропозиції внутрішнього товарного ринку було досягнуто лише у 2013 р.

Масштаби скорочення місткості внутрішнього товарного ринку у 2014 р. є подібними до спаду 2008 р. Ключовим чинником безумовно стала різка втрата купівельної спроможності на внутрішньому ринку. Для цілей вирівнювання платіжного балансу країни та обмеження накопичення критичного рівня від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту держава вкотре була змушена вдатись до шокової девальвації (на майже 60 % – йдеться про середньорічні темпи за результатами 2014 р., при цьому до 300 % у 2014 – 2015 рр.). Натепер показники внутрішнього ринку відкотились до параметрів 2009 року.

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, за 2014р. - також без частини зони проведення антитерористичної операції

Безумовно, на скорочення обсяг внутрішнього товарного ринку суттєво вплинули анексія АР Крим та військове протистояння на Донбасі. Водночас натеper немає достовірної статистичної інформації для визначення реального ефекту.

2. Вирівнювання місткості внутрішнього товарного ринку із потенційними можливостями національних виробників. Даний критерій виступає важливою характеристикою економічної безпеки держави, адже відображає *рівень умовної автономності економічної системи та наявності потенціалу протидії надмірній імпортозалежності*. За підсумками 2014 р. вперше з 2004 р. було відзначено номінальне перевищення рівнем потенційного покриття національними виробниками над потребами внутрішнього ринку (рис.2).

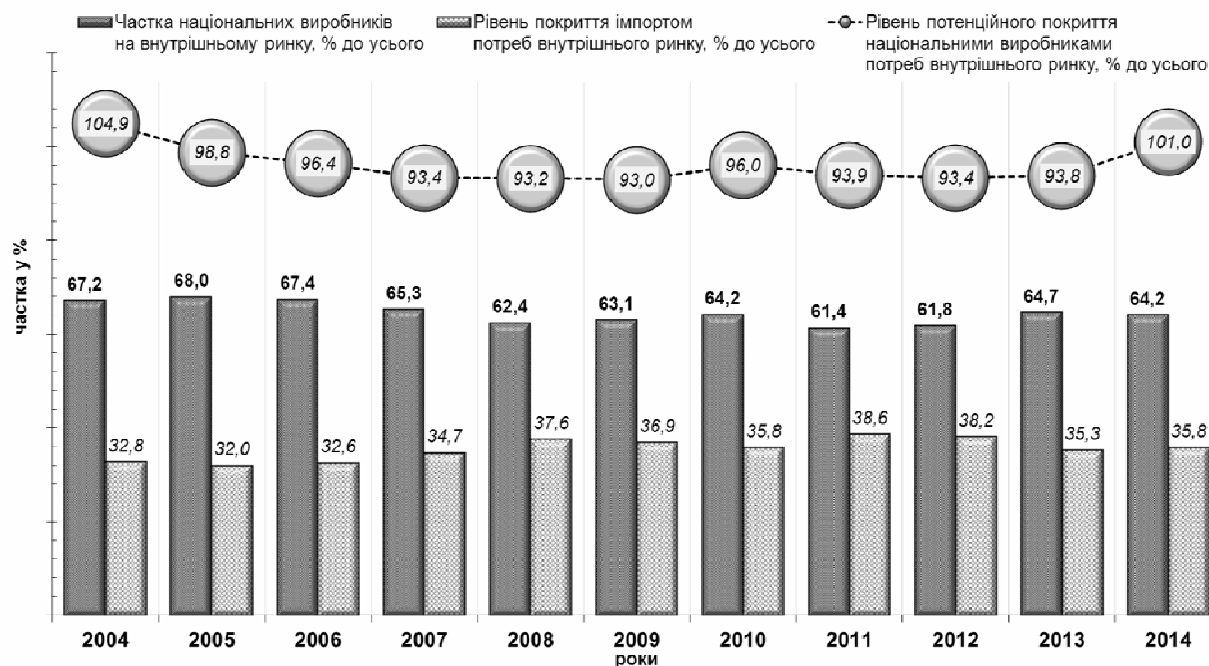

Рис. 2. Рівень потенційного покриття національними виробниками потреб внутрішнього ринку та структура розподілу внутрішнього товарного ринку між національними виробниками та імпортерами у 2004 – 2014 рр., у %

Утримання рівня споживання більшим за виробничий потенціал національних виробників упродовж 2005 – 2013 рр. є ключовим трендом імпортозалежної споживацької моделі економіки. Зокрема йдеться про допущення *випереджального зростання незабезпеченого платоспроможного попиту в умовах стагнації внутрішнього виробництва товарів*. Незабезпечений попит задовольнявся імпортом, що підтверджується зростанням частки імпортерів на внутрішньому ринку України до 37 – 38 % в окремі роки, тоді як у 2004 – 2005 рр. їхня частка була на рівні 32 %. Таким чином було сформовано стійке підґрунтя для динамічного нарощення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту України (-14,7 млрд дол. США у 2008 р., -14,5 у 2012 р. тощо).

3. Накопичення розриву вартісних та фізичних обсягів зовнішньоторговельного обороту України. Наявність значного розриву між значеннями коефіцієнтів покриття експортом імпорту є тривалою і небезпечною загрозою для економічної безпеки України. Найгостріше загроза проявляється у наявності глибокого цінового диспаритету товарообміну, що підкреслює надзвичайний рівень імпортозалежності внутрішнього товарного ринку (рис.3).

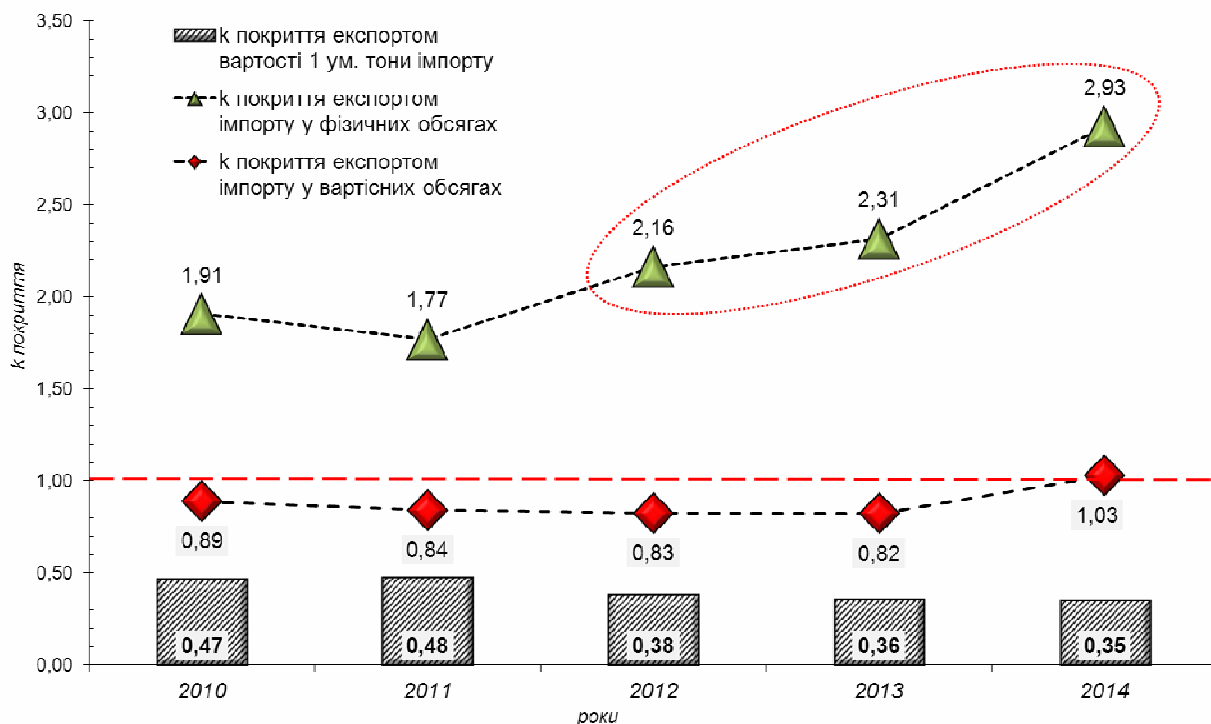

Рис. 3. Динаміка коефіцієнтів покриття експортом імпорту у структурі зовнішньоторговельного обороту України у 2010 – 2014 рр., у %

Разом із збалансуванням вартісних обсягів торгівлі (за результатами 2014 р. вперше з 2004 р. було забезпечено додатне сальдо зовнішньоторговельного обороту (1,51 млрд дол. США), відбувається збільшення розриву у фізичних обсягах поставок. За підсумками 2014 р. коефіцієнт покриття експортом імпорту у фізичних обсягах сягнув рекордних 2,93. При цьому вартість 1 ум. тони такого експорту покриває лише третину імпорту. Отже можливості збалансовувати товарообмін повністю залежні від зовнішньої цінової кон'юнктури.

Таким чином економіка експортує вал товарів із незначною доданою вартістю, натомість для покриття попиту на внутрішньому ринку необхідні імпортні товари. Це вкотре підкреслює невідповідність спеціалізації національних виробників потребам внутрішнього ринку, відтак проблема імпортозалежності має системний характер.

4. Скорочення ринкової частки національних виробників на внутрішньому товарному ринку. За більшістю видів економічної діяльності внутрішній товарний ринок України є дефіцитним, а отже імпортозалежним. Володіючи достатнім потенціалом покриття потреб внутрішнього ринку, лише виробники сільськогосподарської та харчової продукції займають практично монопольне становище (93,4 % та 76,3 % відповідно) на внутрішньому ринку (рис.4). При цьому відповідні виробники також забезпечують до третини експортних поставок.

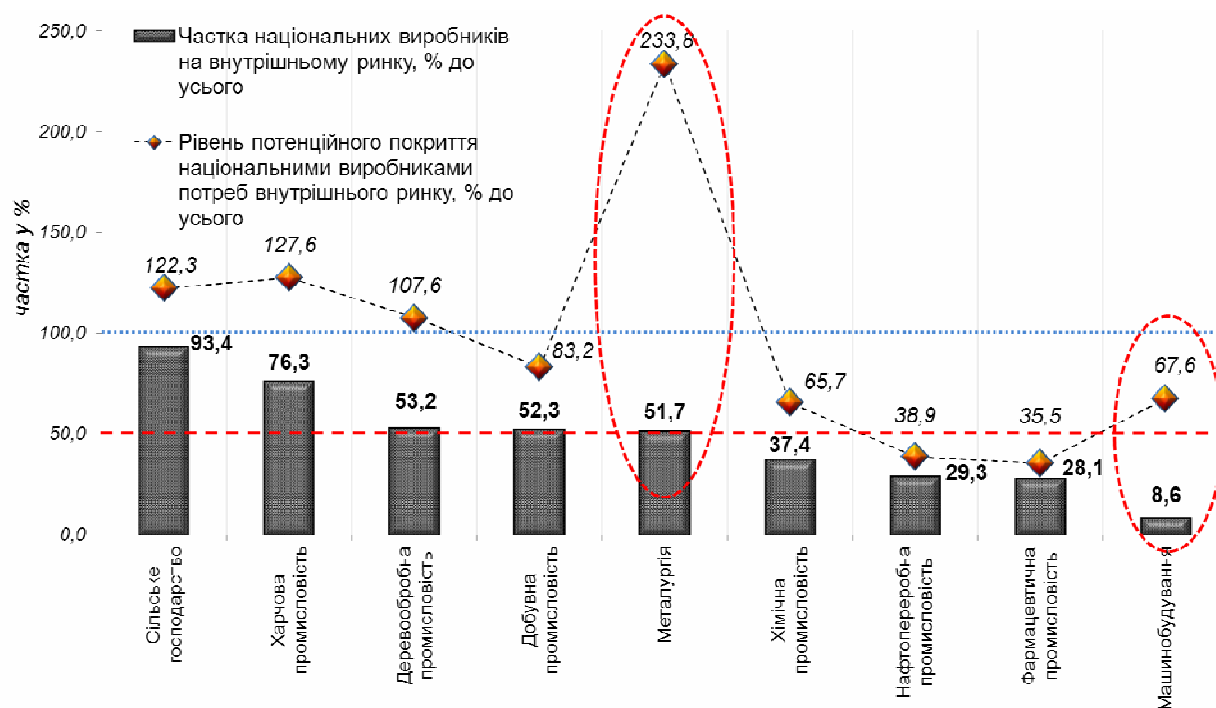

Рис. 4. Ринкова частка національних виробників у забезпеченні потреб попиту внутрішнього товарного ринку у 2014 р. за видами економічної діяльності, у %

У формуванні товарної пропозиції внутрішнього ринку більшість вітчизняних виробників обіймають дедалі слабші позиції. Лише представники деревообробної, добувної та металургійної промисловості утримують ринкову частку трохи більше 50 %. Це при тому, що рівень потенційного покриття потреб внутрішнього ринку металургії становить 233,8 %. Таким чином **вітчизняні виробники є неконкурентоспроможними на власному внутрішньому товарному ринку.**

В таких важливих галузях економіки, як хімічна промисловість, при потенційному рівні покриття потреб внутрішнього попиту у 65,7 %, ринкова частка становить всього 37,4 %, решту займають імпортери. Значна кількість національних виробників **маючи відносно невелику ринкову частку, не спроможні навіть потенційно покрити хоча б половину попиту внутрішнього ринку.** Йдеться про нафтопереробну промисловість (забезпечують 29,3 % товарної пропозиції при 38,9 % потенційно можливих) та фармацевтичну промисловість (28,1 % та 35,5 % відповідно).

У сфері машинобудування взагалі необхідно відзначити критичний дисбаланс між виробничими можливостями (67,6 % потенційних потреб внутрішнього ринку) та ринковою часткою (якихось 8,6 %). На прикладі машинобудування можна визначати повну неадекватність державної політики розвитку відповідного виду економічної діяльності.

5. Зниження ролі внутрішнього ринку у формуванні виручки національних виробників. Дедалі небезпечнішою виступає тенденція збереження високого рівня експортної орієнтованості вітчизняних виробників. Саме в цьому проявляються всі загрози надмірної відкритості національної економіки (рівень відкритості за експортом у 2014 р. зріс до 41 %). Національні виробники, що не орієнтовані на споживання внутрішнього ринку є залежні від стану політичної та економічної кон'юнктури зовнішніх ринків. Серед ключових видів економічної діяльності, лише фармацевтична та нафтопереробна промисловість і сільське господарство у *значній мірі* (частка внутрішнього ринку у формуванні виручки понад 75 %) орієнтовані на внутрішній ринок (рис.5).

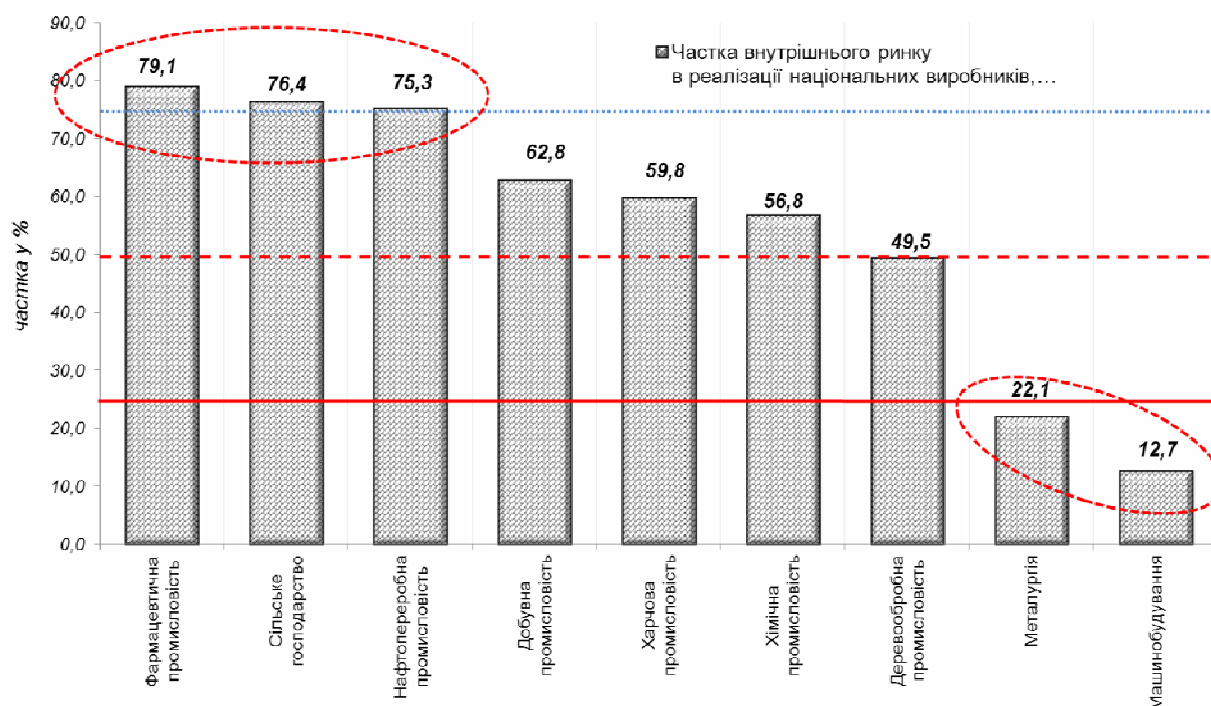

Рис. 5. Роль внутрішнього товарного ринку у формування виручки національних виробників у 2014 р., у %

Добувна, харчова, хімічна та деревообробна промисловості є обмежено орієнтованими на внутрішній ринок. Для цих видів економічної діяльності внутрішній ринок формує біля половини виручки. Водночас, через обмеженість асортименту ринкова частка цих виробників на внутрішньому ринку є незадовільно низькою (за виключенням харчової промисловості).

Для окремих сфер економічної діяльності внутрішній ринок взагалі не є пріоритетним. Так вітчизні металурги 77,9 % своєї виручки формують за рахунок експорту. Вітчизняна машинобудівна промисловість взагалі лише 12,7 % своєї продукції скеровує на внутрішній ринок. Таким чином **утримання будь-яких тарифних і нетарифних обмежень в рамках захисту виробників машинобудівної продукції від імпорту виступає скоріш стримуючим чинником можливостей модернізації вітчизняної промисловості.**

6. Зростання імпортозалежності внутрішнього товарного ринку. Наслідком багаторічної імпортової експансії стало досягнення критичних показників покриття потреб внутрішнього товарного ринку імпортерами. Тільки у сфері машинобудування імпортери займають 91,4 % внутрішнього ринку (рис.5).

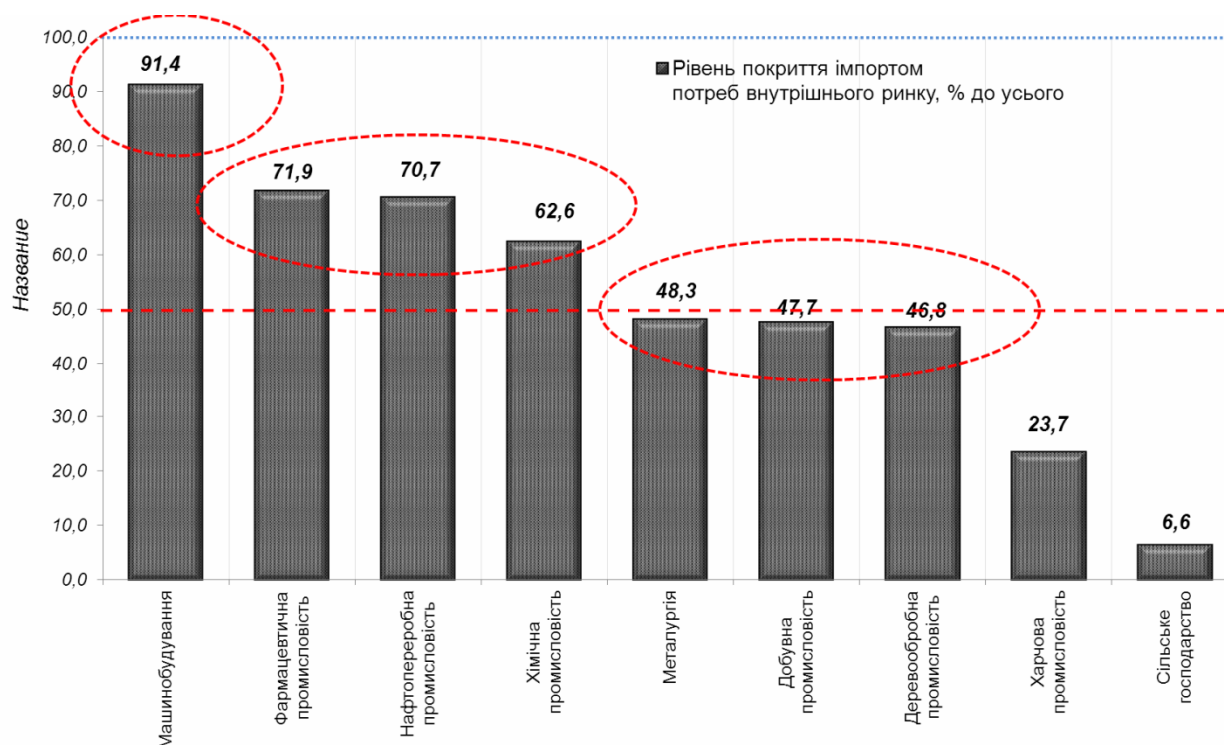

Рис. 6. Рівень імпортозалежності внутрішнього товарного ринку за видами економічної діяльності у 2014 р., у %

За підсумками 2014 р. необхідно відзначити досягнення надмірної залежності внутрішнього товарного ринку для сегментів фармацевтики, нафтопереробки та хімічної продукції – ринкові позиції імпортерів зміцнилися до 62,6 – 71,9 % товарної пропозиції внутрішнього ринку. Майже парадоксальним виглядає посилення імпортозалежності внутрішнього ринку у сегментах металургійної продукції, добувної та деревообробної промисловості – імпортери забезпечують практично половину внутрішнього попиту. Про низький рівень імпортозалежності можна говорити лише у сегменті харчової продукції та сільського господарства, де вітчизняні виробники є практично монополістами.

В контексті ключових тенденцій розвитку внутрішнього товарного ринку України необхідно відзначити **значне погіршення стану економічної безпеки держави**. Результати оцінювання поточного стану внутрішнього товарного ринку вказують на те, що **в Україні створено максимально сприятливі умови для нарощення імпортозалежності та пригнічення національних виробників у ключових видах економічної діяльності**. Чинниками подальшої ескалації загроз є такі.

– **Незадовільний стан конкурентоспроможності вітчизняних виробників**, що обумовлено значним технологічним відставанням від потреб споживання. Звуження номенклатури виготовленої продукції в умовах розширення реального попиту призводить до подальшого витіснення українських виробників з внутрішнього товарного ринку та подальшого занепаду реального сектору економіки. Цим обумовлено реальність загрози збільшення імпортозалежності економіки в цілому.

– **Незадовільна якість державного стратегічного планування розвитку**. Стратегічне планування в державі зведено до рівня щорічного закону про державний бюджет. Розфокусування державної політики щодо реальних проблем мультиплікується на всі рівні державних програм розвитку. Особливо гостро дана проблема проявляється у питанні внутрішнього товарного ринку. Декларативність та необов'язковість дотримання єдиних принципів економічної політики призводить до неоправданого розлому інституційного наступництва у державному управлінні.

– **Низька прогнозованість умов функціонування на внутрішньому ринку**. Невизначеність цілей та перспектив державних рішень щодо умов функціонування практично у всіх сферах соціально-економічного розвитку нівелює можливості навіть короткострокового бізнес-планування. За таких обставин створюються об'єктивні переваги для імпортерів щодо яких ці ризики носять опосередкований характер.

– **Фінансова слабкість та відсутність доступу національних виробників до довгострокових фінансових ресурсів**. Вітчизняні виробники позбавлені доступу до відносно дешевого і довгострокового фінансового ресурсу. Елементарний брак коштів для задоволення потреб розвитку і реновацій визначають конкурентний програш імпортерам на внутрішньому ринку. Через чисельні ризики фінансова сфера орієнтована на отримання короткострокових, здебільшого спекулятивних ефектів, натомість потреба у кредитуванні реального сектору залишається декларатією.

– **Низький рівень інвестування у реальний сектор економіки.** Національні виробники, не отримуючи необхідного обсягу фінансового ресурсу для оновлення, стрімко знижують потенціал відновлювального росту, що є стримуючим чинником їхньої конкурентоспроможності, як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. В Україні існує гостра проблема низької інвестиційної привабливості з огляду на потребу залучення іноземних інвестицій (зараз всього 2,7 % здійснених видатків на капітальні інвестиції було профінансовано коштами іноземних інвесторів). Вітчизняні підприємства на понад 70 % потреб в капітальних інвестиціях задовольняють власними коштами, що становить мінімальну частину необхідних обсягів.

– **Пригнічення економічної активності.** В Україні сформовано небезпечний дисбаланс надмірного фіскального та регуляторного обтяження економічної діяльності суб'єктів господарювання. Йдеться про необґрунтований обсяг погоджувальних процедур, зокрема через кількість міністерств та відомств – суб'єктів погодження, нівелюються будь-які прагнення бізнесу до започаткування чи розвитку діяльності. Це є ключовим чинником згорання малого та середнього бізнесу в Україні, та розростання «тіньової» економіки зі всіма її руйнівними для економічної безпеки держави наслідками.

– **Неефективна система оподаткування.** При декларативній підтримці приватної ініціативи, податкова система в її нинішньому вигляді не виконує стимулюючої функції для економіки країни. Практичні кроки з реформування податкової системи направлені лише на зміцнення фіскальної дисципліни, тоді як бізнес потребує реального зниження податкового тиску. Відповіддю бізнесу на такі податкові умови стало дрібнення своєї діяльності до рівня який дозволяє застосовувати спрощену систему оподаткування, а це означає, що створюється підґрунтя до масштабної «тінізації» господарської діяльності. В результаті держава отримує зворотній ефект від збільшення податкового тягаря, що циклічно розвиває дисбаланси у сфері державних фінансів.

– **Нерезультативність політики імпортозаміщення, в тому числі в частині її незабезпеченості фінансовими механізмами.** На сьогодні й досі відсутня ефективна стратегія оптимізації імпортозалежності. Окремі заходи носять несистемний характер і не можуть забезпечити позитивний ефект розширення внутрішнього виробництва. Більшість ініціатив щодо розвитку окремих сфер промисловості не знаходять державної підтримки. У питаннях розробки механізмів надання податкових преференцій та державної фінансової підтримки, фіскальні інтереси переважають пріоритети розвитку реального сектору.

– **Висока імпортозалежність безпосередньо національних виробників.** Передусім йдеться про виробничу імпортозалежність: вітчизняні виробники дедалі менше орієнтовані на внутрішні фактори виробництва, натомість імпорتنі складники часто визначають основу собівартості продукції. В ситуації, що склалась проявляється подвійна загроза для економічної безпеки держави. По-перше, економіка стає вразливою та залежною від постачальників критичних складових для імпортозалежних виробництв. По-друге, повністю нівелюються можливості держави впливати на цінові чинники конкурентоспроможності, зокрема через девальвацію грошової одиниці.

– **Циклічне збільшення інфляційного тиску.** В умовах високого рівня імпортозалежності утворюється небезпечний макроекономічний дисбаланс циклічного накопичення інфляції. Імпортуючи інфляцію разом із товарами, ціни національних виробників на внутрішньому ринку зростають ще більшими темпами вже в результаті високої частки імпорту в собівартості їхніх товарів. Ситуація стає непрогнозованою в умовах девальвації, адже рівень інфляції зростає додатково на відсоток девальвації і «ставку покриття ризиків».

– **Критичний рівень проникнення корупції у сферу державного регулювання.** Проблема корупції традиційно виступає ключовим чинником погіршення економічної безпеки держави у будь-якій сфері. В контексті розвитку внутрішнього товарного ринку, корупційна складова практично стала елементом собівартості товарів. Водночас, з тою відмінністю, що для імпортованих товарів вона становить невелику частку (корупційна вартість митного проходження, доступу до торговельних мереж, участь у державних закупівлях тощо), тоді як для внутрішнього виробництва корупційна складова накопичується на всіх стадіях виготовлення товарів.

– **Утримання високого рівня контрабандних потоків.** Гострота даної проблеми особливо відчутна на ринку переробної, передусім легкої промисловості. Товарна пропозиція саме цих ринків найбільше наповнюється за рахунок необлікованого проникнення іноземних товарів. Маючи значні цінові переваги (обсяг митних платежів, акцизів та ПДВ), контрабандні товари загрожують витісненню національних виробників з внутрішнього ринку України. За збереження таких диспропорцій на внутрішньому товарному ринку, вітчизняні виробники практично позбавлені шансів конкурувати.

Висновки та рекомендації. Для України вкрай необхідним є розроблення та запровадження принаймні середньострокового плану дій щодо забезпечення належного стану економічної безпеки держави в умовах імпортозалежності внутрішнього товарного ринку. З метою послідовної реалізації державної політики доцільно реалізувати низку заходів. Йдеться про таке.

– **Офіційно визнати та нормативно закріпити проблему імпортозалежності внутрішнього ринку, як загрозу економічній безпеці України.** Для цього необхідно внести зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України» [16] та Стратегії національної безпеки України [17], зокрема визначити, що висока імпортозалежність внутрішнього товарного ринку та витіснення національних товаровиробників з внутрішнього ринку є одними з ключових загроз економічній безпеці України. А всебічне застосування

дозволеніх механізмів захисту внутрішнього ринку визначити, як одним із основних напрямів державної політики з питань економічної безпеки в поточних умовах торговельно-економічної війни.

– **Удосконалити інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки держави.** Для цих цілей необхідно розробити методичні засади здійснення моніторингу поточного стану імпортозалежності внутрішнього товарного ринку, яким передбачити систему критеріїв та індикаторів імпортозалежності внутрішнього ринку, установити граничні допустимі межі імпортозалежності внутрішнього ринку, уточнити параметри стратегічної присутності на внутрішньому ринку вітчизняних виробників та імпортерів, а також критерії збалансування їхніх позицій та визначити види економічної діяльності зі спеціальними критеріями обмеження імпортозалежності (згідно критеріїв національної безпеки держави).

– **Підвищити ефективність системи державних заходів, направлених на забезпечення належного рівня захисту внутрішнього ринку України.** Важливим кроком має стати розроблення Державної програми розвитку внутрішнього ринку до 2020 року, якою визначити актуальні виклики і загрози розвитку товарного ринку в умовах збільшення імпортозалежності, розширити систему державних заходів захисту внутрішнього ринку, що відповідають міжнародним зобов'язанням України (імпортне ліцензування, оцінка митної вартості; торговельні заходи, пов'язані з інвестиціями, технічні стандарти, регламенти, процедури, правила походження товару, санітарні, фітосанітарні та ветеринарні норми, компенсаційні заходи, антидемпінгові заходи інші захисні заходи) та передбачити систему моніторингу структури розподілу ринкової частки на галузевих внутрішніх товарних ринках між вітчизняними підприємствами та імпортерами.

– **Посилити антимонопольне регулювання у частині державного регулювання природних монополій.** Важливо здійснити нормативне обмеження імпортозалежності природних монополій. Зокрема передбачити економічно обґрунтовані граничні межі використання імпортних комплектуючих у виготовленні кінцевої продукції (якщо доведено наявності вітчизняних аналогів) та нормативи формування матеріальних резервів, що формуються за рахунок імпорту.

– **Забезпечити належний контроль за цінами в частині недопущення спекулятивних дій, що призводять до розбалансування внутрішнього товарного ринку.** Необхідно осучаснити підходи до формування матеріальних резервів на стратегічних сировинних ринках з метою посилення позицій держави як регулятора та гаранта стабільності розвитку ринків та захисту національних інтересів на внутрішньому ринку. Необхідно розширити об'єкти державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання, зокрема щодо яких застосовуються мінімальні та максимальні ціни на внутрішньому ринку.

– **Обмежити імпортозалежності, що формується у сфері державних закупівель.** Необхідно визначити умови доцільності здійснення сектором загальнодержавного управління закупівель імпортних товарів. Для протидії прихованим формам імпортозалежності необхідно визначити, що при обґрунтуванні закупівель імпортних товарів закріпити обов'язок розкриття інформації щодо необхідності постобслуговування відповідних товарів із залученням імпоротної складової.

Чіткі і послідовні рішення у питаннях протидії загрозам економічної безпеки в умовах зростаючої імпортозалежності внутрішнього товарного ринку України мають відповідати державним пріоритетам розвитку. Без системного та комплексного підходу до формування та реалізації принципово нової економічної моделі розвитку внутрішнього ринку, країна відтворюватиме економічну модель виживання. Нинішня криза також являє собою дієвий механізм перезавантаження національної моделі розвитку внутрішнього товарного ринку. Для цього потрібна консолідація зусиль різних гілок влади у єдиному поступі до забезпечення інклюзивного зростання національної економіки.

Перспективи подальших досліджень. Зважаючи на важливу роль внутрішнього ринку у системі забезпечення економічної безпеки держави, існує потреба подальших досліджень у яких важливо здійснити порівняльний аналіз поточного стану імпортозалежності інших країн світу, зокрема систематизувати наявний досвід державної політики щодо цих проблем. Перспективним напрямом досліджень також є удосконалення методичних засад оцінювання імпортозалежності за видами економічної діяльності.

Список літератури.

1. Bown, C.P., Crowley, M.A., 2013b. Import protection, business cycles, and exchange rates: evidence from the great recession. *Journal of International Economics* 90 (1), 50–64.
2. Conditions for application of safeguard measures. World Trade Organization. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wto.org
3. Free movement of goods. Guide to the application of Treaty provisions governing the free movement of goods. European Commission. 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/104/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>
4. Hillman, Arye L. The political economy of protection / Arye L. Hillman, 1989. Harwood Academic Publishers, Chur. (Reprinted 2001 by Routledge, London, and 2014 by Taylor and Francis (Routledge), London 184 p.
5. Import dependency. Statistics Explained. Eurostat. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Physical_imports_and_exports
6. National Economic Security: Perceptions, Threats, and Policies. Frans A.M. Alting von Geusau, Jacques Pelkmans. 1982. John F. Kennedy Institute. 255 p.

7. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.
8. Власюк О.С. Стабілізація державних фінансів як передумова розвитку внутрішнього ринку / О.С. Власюк // Фінанси України. – 2013. – № 10. – с. 87 – 94.
9. Давиденко С.В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С.В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – №1. – С. 93-101.
10. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. - К.: НІСД, 2009. - 336 с.
11. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України. Аналітична доповідь. За редакцією Я.А. Жаліло. – К.:НІСД, 2012. – 71 с.
12. Чичкало-Кондрацька І.Б. Оцінювання імпортозалежності галузей переробної промисловості в контексті стратегії імпортозаміщення [Електронний ресурс] / І. Б. Чичкало-Кондрацька, Ю. Д. Вітко // Економіка і регіон. - 2012. - № 6. - С. 48-54. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrig_2012_6_11.pdf
13. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: монографія / А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2013. – 104 с.
14. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
15. Новий курс: реформи в Україні. 2010 – 2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
16. Про основи національної безпеки України: закон України від 19.06.2003 № 964-IV. За станом на 07.08.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
18. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності [Електронний ресурс]. – Державна служба статистики України. 2015. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp1214_u.htm
19. Митна статистика зовнішньої торгівлі [Електронний ресурс]. – Державна фіскальна служба України. Бюлетень. 2015. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms/>
20. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080

References.

1. Bown, C.P. and Crowley, M.A. (2013), “Import protection, business cycles, and exchange rates: evidence from the great recession”, *Journal of International Economics*, vol. 90 (1), pp.50–64.
2. Conditions for application of safeguard measures. World Trade Organization, [Online], available at: www.wto.org
3. Free movement of goods. Guide to the application of Treaty provisions governing the free movement of goods. European Commission. 2010, [Online], available at: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/104/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>
4. Hillman, Arye L. The political economy of protection / Arye L. Hillman, 1989. Harwood Academic Publishers, Chur. (Reprinted 2001 by Routledge, London, and 2014 by Taylor and Francis (Routledge), London 184 p.
5. Import dependency. Statistics Explained. Eurostat, [Online], available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Physical_imports_and_exports
6. National Economic Security: Perceptions, Threats, and Policies. Frans A.M. Alting von Geusau, Jacques Pelkmans. 1982. John F. Kennedy Institute. 255 p.
7. President of Ukraine (2015), “Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy v 2015 rotsi»”, NISS, Kyiv, Ukraine, p.684.
8. Vliasiuk, O.S. (2013), “Stabilizatsiia derzhavnykh finansiv yak peredumova rozvytku vnutrishnoho rynku”, *Finansy Ukrainy*, vol.10, pp. 87 – 94.
9. Davydenko, S.V. (2006), “Vplyv rozshyrennia vnutrishnoho rynku na ekonomichne zrostannia Ukrainy”, *Stratehichni priorytety*, vol.1, pp. 93-101.
10. Zhalilo, Ia. A. (2009), *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy* [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state], NISS, Kyiv, Ukraine, p.336 .
11. Zhalilo, Ia. A. (2012), *Priorytety polityky importozamishchennia u stratehii modernizatsii promyslovosti Ukrainy. Analitichna dopovid* [Policy priorities in the strategy of import substitution industrial modernization Ukraine. Analytical report], NISS, Kyiv, Ukraine, p.71.
12. Chychkalo-Kondratska, I.B. and Vitko, Iu. D. (2012), “Otsiniuvannia importozalezhnosti haluzei pererobnoi promyslovosti v konteksti stratehii importozamishchennia”, *Ekonomika i rehion*, vol. 6, pp. 48-54, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econrig_2012_6_11.pdf

13. Kachynskyi, A. B. (2013), *Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen* [Indicators of National Security: definition and application of limit values], NISS, Kyiv, Ukraine, p.104.
14. Horbulin, V. P. and Kachynskyi, A. B. (2010), *Stratehichne planuvannia: vyrishennia problem natsionalnoi bezpeky* [Strategic planning, solving problems of national security], NISS, 2010, Kyiv, Ukraine, p.288.
15. Heitsia, V.M. and others (2010), *Novyi kurs: reformy v Ukraini. 2010 – 2015. Natsionalna dopovid* [], NVTs NBUV, 2010, Kyiv, Ukraine, p.232.
16. The Verkhovna Rada of Ukraine, The Law of Ukraine "Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
17. President of Ukraine (2015), Ukaz "Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
18. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Obsiah realizovanoi promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp/orp_u/orp1214_u.htm
19. State Fiscal Service of Ukraine (2015), "Mytna statystyka zovnishnoi torhivli", available at: <http://sfs.gov.ua/ms/>
20. [National Bank of Ukraine](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080) (2015), "Statystyka zovnishnoho sektoru. Natsionalnyi bank Ukrainy", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080

Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.